

Falumúzeumok és helytörténeti gyűjtemények Zala megyében¹

Aki Zala megye történetével foglalkozott, tudja, hogy ez a táj valaha magába foglalta szinte az egész Balaton-felvidéket, a Zalai-dombságot, a Mura és a Dráva mentét, a Muraközt. Történetének csodás tanúi a Balaton-felvidéki várak Csobánctól Tátikáig; az ősi kolostorok Tihanytól a muraközi Szent Ilonáig; archaikus hagyományok éltek a Göcsej és Hetés falvaiban élő hajdani határvédők utódai között; a török elleni küzdelmek emlékeztétét a magyarok és a horvátok közösen őrizték Zrínyi kultuszával együtt Csáktornyától Kanizsáig. Ez a megye adta az országnak a Bánffyakat, a Kanizsaiakat, az ákosházi Sárkányokat, a csébi Pogányokat, a Deákokat, számos híres-neves nőt és férfiút. Nem csoda, hogy a múlt század végének mozgalmi, melyek nemzeti hagyományaink voltak hivatva őrizni, hamar talajra találtak itt, különösen a gazdaságilag élénk településeken, s nem csak az értelmiség köreiből, de a kereskedők, iparosok között is.

Nagykanizsán a múlt század utolsó évtizedeiben s a század elején élénk helytörténetírói tevékenység folyt, amely számos önálló kötet mellett sorozatokat is produkált, mint a Bátorfi Lajos szerkesztette *Adatok Zala vármegye történetéhez*, vagy a Halis István által írt és szerkesztett *Zalai Krónika*. Sümegen Darnay Kálmán vaskereskedő – később múzeumigazgató – alapított országszerte ismert gyűjteményt. Keszthelyen 1898-ban Múzeumi Egyesület alakult, s a múlt század első évtizedei múzeumalapítási törekvéseket gerjesztettek Nagykanizsán és Zalaegerszegen is.

Ezt a folyamatot aztán az ezt követő évtizedek ellentétes irányú történeti és társadalmi mozgásai megtörték. Az első világháború után a trianoni döntés következtében elcsatolták a megye déli felét az ősi Zrínyi fészekkel, Csáktornyával, és a Bánffyak büszke lendvai várával. A nemzeti tragédia utáni csapások sora: az 1930-as évek gazdasági válsága, a II. világháború, majd pedig a Balaton-felvidék elcsatolása Rákosi Mátyás által. Nem volt ez kedvező időszak sem a gyűjteményalapításra, sem az elmélyült történeti munkára. Törekvések természetesen voltak, maradandó eredmények azonban nem jöhettek létre.

Végül is 1949–1950-ben a maradék megye megmaradt két városában állami alapítással két kis múzeum jött létre, szerencsés módon két elkötelezett ember irányításával. *Kerecsényi Edit* és *Szentmihályi Imre* nevéhez kapcsolódik a megye múzeumügyének és honismereti mozgalmanak megalapozása. Két kis egyszakemberes múzeum, gyűjtemény jött létre igen nagy nehézségek közepette. Ezért sokak számára meglepő volt, hogy nyolc esztendővel a Göcseji Múzeum megalapítása után Zalaegerszegen *falumúzeum* építésébe kezdtek. Természetesen az egyéni lelkesedés ehhez kevés volt, számos körülmény szerencsés összejárása révén kerülhetett mindeerre sor.

1958-ban vette számba először az Építésügyi Minisztérium az ország népi építészeti értékeit. Ez a felmérés hívta fel a figyelmet a Göcsej vidéken akkor még meglévő, de a pusztulás küszöbén lévő óriási értékekre. Ekkor volt a Minisztérium főmérnöke a zalaegerszegi születésű Tóth János, népi építészünk jeles kutatója. A megye kulturális irányítása ezekben az években kiemelkedő képességű, ambiciózus emberek kezében volt. Ilyen volt pl. Hadnagy László elnökhelyettes, aki 1962-től művelődési miniszter-helyettes lett. Eredeti végzettségét tekintve latin-magyar szakos tanár, már korábban személyes ismerőse volt Tóth Jánosnak. Nagymértékben segítette az ügy megvalósulását az is, hogy Hadnagy utóda a megyei elnökhelyettesi székben Kiss Gyula lett. Ennek a személyi háttérnek hatalmas szerepe volt abban, hogy az 1958-as minisztériumi felmérés során a zalai emlékek sorsa a figyelem középpontjába került, és az 1871-ben épült kávási Dömök-féle ház átkerült a zalaegerszegi Kálvária kápolna mellé a Május 1. ligetbe, s ezzel létrejött az ország első szabadtéri múzeumának csírája. A ligetben kialakítandó falumúzeum tervét Tóth János készítette el, és azt a Göcseji Múzeum jubileumi emlékkönyvében 1960-ban közzé is tette.

¹ A XXVII. Honismereti Akadémián, Zalaegerszegen, 1999. július 6-án elhangzott előadás szövege.

1960 áprilisában született az a megyei döntés, hogy ezen a helyen 1965-ig kilenc-tíz egység létrehozásával szabadtéri múzeumot építenek. 1960. december 27-én azonban az épület ismeretlen okokból kigyulladt. Ezen esemény és a környéket érintő városfejlesztési tervekben beállt változások felvetették, hogy ne itt, az amúgy is kicsinek ítélt területen, hanem másutt kerüljön sor a falumúzeum felépítésére. Ezért 1961. május 23-án helykijelölő tárgyalást hívtak össze, ahol az Alsóerdő, az olai vízimalom környéke is szóba került. Tóth János ragaszkodott az eredeti helyszínhez, ezért a jegyzőkönyv tanúsága szerint – döntés nem született.

1963 tavaszára új helyzet alakult ki. 1962-től a múzeumok a megyei tanácsok kezelésébe kerültek, és nyilvánvalóvá vált, hogy a tervezett szabadtéri múzeum bizonyosan nem helyezhető el a Május 1. ligetben. Az Országos Műemléki Felügyelőség elhatározta az olai Hencz-féle vízimalom felújítását. Ezzel párhuzamosan folyt a Zala folyó vízrendezése, új meder építése, gátak közé szorítása. A tervezett lehetőségek közül az alsóerdei helyszínt Tóth János és Szentmihályi Imre vetették el. Mindezek után 1963. június 24-én a Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága meghozta a *Göcseji Falumúzeum* mai helyén történő létesítéséről a határozatot. Ma már tudjuk, hogy az Alsóerdő lett volna az ideális hely, ahol adott volt a táji környezet, a mikroklímája is kedvezőbb a jelenleginél. Azóta azonban a falumúzeum és környezete összenőtt és a látogatók számára elválaszthatatlan egységgé olvadt össze. Ma már így történeti távlatból csak a területen dolgozók ismerik a helyszín választásából adódó, azóta is megoldatlan gondokat.

A programtervet Barabás Jenő, Tóth János és Szentmihályi Imre készítette el. A tervezet ki mondta, hogy a szabadtéri múzeum nem a megye, hanem a tágabb értelemben vett Göcsej anyagának bemutatására létesült. A századvég paraszti építkezését és lakáskultúráját mutatja be, elsősorban az életforma bemutatására törekszik. Éppen ezért nem különálló épületek, hanem komplett gazdasági egységek láthatók itt teljes felszerelésükkel együtt. Bemutatja a faluhoz tartozó kisebb ipari létesítményeket: pl. a malmot, a kovácsműhelyt, valamint a göcseji falu jellegzetes szakrális építményeit: pl. a haranglábat, az út menti keresztet.

Az első falumúzeum tervezésénél és építésénél jelentős gondok merültek fel. Nem volt elegendő hazai tapasztalat, a nemzetközi ismeretek felhasználásáról pedig abban az időben szó sem lehetett. Az építő szakemberek véleménye számos kérdésben eltért egymástól. Májig ható gondja volt az építésnek a minél nagyobb eredetiségre való törekvés. Így a Göcseji Falumúzeum építése során számos olyan anyagot is beépítettek, amit azóta ki kellett cserélni, vagy amik ma is gondot okoznak. Végül is öt év alatt 18 jelentősebb épület áttelepítésére került sor, ebből 6 lakóház, 7 gazdasági épület, 2 szőlőhegyi pince, 2 harangláb és 1 kovácsműhely. Természetesen emellett számos kisebb épület és egyéb kiegészítő berendezés is elkészült.

Abban az időben nem volt olyan intézmény, ami a falumúzeum építéséhez hátteret jelenthetett volna. A mindössze két emberből és egy takarítónőből álló múzeum erre nem volt alkalmas, így 1964-ben megalakult a Skanzen Bizottság. Kezdetben 24 tagú monstre bizottság volt, a megyei tanácselnök vezetésével, mindenki benne volt, aki élt és mozgott a városban. Aztán a célszerűség hatására 1966-tól az illetékes elnökhelyettes irányítása alá került és 6-8 tagú, valóban operatív munkabizottság lett belőle. 1968. augusztus 19-én ünnepélyes körülmények között az Elnöki Tanács akkori helyettes elnöke jelenlétében került sor a múzeum felavatására.

A falumúzeum megnyitása akkor országos szenzáció volt. Létrejötté hatást gyakorolt a különböző tájegységi múzeumok létrehozására. 1973-ban nyílt meg a vasi múzeumfalú, az 1970-es években kezdődött el a sóstói, szennai és a pusztaszeri falumúzeumok létrehozása.

A Göcseji Falumúzeum megnyitása kedvezően hatott a megye falvaiban a honismereti tevékenységre, a helyi tájházak, helytörténeti gyűjtemények létrehozására.

Mára kialakult a megye tájházainak és helytörténeti gyűjteményeinek szerkezete. A Göcsej vidékén egyedül *Káváson* maradt meg az eredeti helyén egy kéttagú hagyományos házcsoport, amely most a Göcseji Múzeum kezelésében van. A fenntartást a környezet kialakításával segíti a kisközség. A dombtetőn álló, gyalogösvényen megközelíthető századvégi, századfordulós zsúptetős, szegényparaszti házak közül ma az egyik múzeumnak van berendezve, a másikat a közelmúltig lakták. Felújítása folyamatban van, a berendezett, tapasztott boronafalú épület zsúptetejének gerince sározott, a konty melletti törések lépcsős kiképzésűek.

Az Őrség-Göcsej határkörnyéki *Zalalövön*, a mindsenti falurészben, a Petőfi utcában áll a nagyközség és a múzeum közös fenntartásában lévő tájház. Az L-alakban elhelyezkedő épületegyüttes magja a múlt század második felében épült, tipikus zalai füstöskonyhás közép-

paraszti ház. A XX. század tízes éveiben építették át, ekkor került kémény a házra, a lakóház nagy gerendákból összezácsolt boronafalú, kívül-belül tapasztott, alapincézett, előtornácós épület. A megyében egyedül ebben a tájházban látható az 1910-es, 1920-as évek középparaszti lakáskultúrája és tüzelőberendezése.

A Hetéshez tartozó *Csesztregen* a helyi honismereti gyűjtők és a Göcseji Múzeum együttes munkájának köszönhetően sajátos lakáskultúráját sikerült megmenteni. A ház eredetileg a község pásztorának a lakhelye volt. A pásztor a paraszti osztály egyik alsó, de sajátos rétegéhez tartozott, ami a paraszti kultúrán belül eltérő és hasonló jegyeket egyaránt eredményezett. A házat a helyi önkormányzat tartja fenn és a helyi honismereti munka szerves tartozéka. Meg kell említeni, hogy a Zalakaros melletti *Galambokon* nemrég megnyílt egy tájház, amely Dél-Zala egyetlen ilyen objektuma.

A zalai falumúzeumok a helytörténeti munka jelentős bázisai, közöttük kiemelkedő helyet foglal el a Göcseji Falumúzeum, mely számos rendezvény színhelye is. Természetesen elsősorban a népi kultúrához kapcsolódó hagyományörzésben van szerepe, főként az iskolák veszik igénybe helytörténeti témájú rendezvényeikhez. Legutóbb pl. itt zajlott a forradalom és szabadságharc zalai eseményeit felelevenítő megyei rendezvény.

A falusi tájházak elsősorban a helyi igényekhez kapcsolódnak, de a kialakítás alatt lévő *dömföldinél* ettől eltérő a terv. Úgy szeretnék a helyiek, hogy hagyományörző és kézműves csoportok otthona is legyen. Sajnos a zalai hagyományos házak nagysága miatt ez csak ilyen kis falvakban és kisebb létszám esetén lehetséges.

Felsorolásom második részében a zalai falvakban található *helytörténeti gyűjteményekkel* keltené foglalkoznom. Sajnos erről a témáról sokkal kevesebbet tudok beszélni, a megyei gyűjtemények sorsa korántsem sikertörténet. Ahogy az ország más részén, Zalában is az 1950-1960-as években indultak kezdeményezések a helytörténeti gyűjtemények létrehozására. A lelkes helyi honismerők elsősorban pedagógusok voltak, de más pályán dolgozók is hoztak létre jelentősebb, vagy talán kevésbé jelentősnek mondható gyűjteményeket. Ezen gyűjtemények sorsa nálunk teljesen összefonódott a létrehozójukkal, azaz teljesen személyfüggőek lettek. Ha a helyi honismereti személyiség hatást tudott gyakorolni a helyi vezetésre, akkor a gyűjtemény jelentősebb lett, esetleg be is tudták mutatni, állandó helyet kapott.

Az 1970-es évek előtt négy jelentősebb helytörténeti gyűjtemény létezett Zala megyében. *Zalaszentgróton* Szerdahelyi Vilmos volt a létrehozó. A gyűjtemény kapcsolódott a községben született Hamburger Jenő tanácsköztársasági népbiztos kultuszához. Így nem véletlen, hogy a gyűjtemény helytörténeti múzeumná fejlődhetett, amelynek fenntartását a helyi honismereti mozgalom, a múzeum mellett a magyközség is támogatta. A múzeum az alapító halála után mint múzeumi kiállítóhely működött még egy ideig, majd helyiségproblémák miatt időlegesen bezárták, újranyitására tíz éve folynak eredménytelen tárgyalások.

Zalaszentmihályon a lelkes Hontvári Gyula pedagógus hozott létre jelentős gyűjteményt, amelynek a község helyet is adott. Az általa összegyűjtött régészeti anyagot a Göcseji Múzeum beletárolta, ez ma is megvan, a gyűjtemény többi darabjait, amiről Hontvári Gyula nem rendelkezett, halála után a rokonság széthordta, az üres épületet a község azóta le is bontatta.

Zalalövön a helyi iskolaigazgató, Agg Gábor gyűjtött össze nagyobb néprajzi anyagot, amely távozása után zömmel szintén ebek harmincadjára került.

Az egyetlen megmaradt és ma is látogatható gyűjteményt Vaska Miklós iskolaigazgató hozta létre *Nován*, saját gyűjteményének egy részéből. Sikerült a községtől helyet is kapnia az anyag számára, mely múzeumi leltárba került, így a kiállítás a mai napig megmaradt és látogatható. Remélhetőleg fejlődik is a későbbiekben, hiszen Vaska Miklós azóta a község polgármestere lett.

Tudomásunk van még több kisebb-nagyobb, ideiglenesen látogatható gyűjteményről is, van olyan, amelynél a kiállítás létrehozásában segédkeztünk, sőt anyagot is kölcsönöztünk. A tapasztalataink azonban nem igazán jók ezen a téren. Mivel ezen gyűjtemények függősége is hasonló az említettekhez, fennmaradásuk kétséges, állapotuk pedig általában nem kielégítő. Megmaradásuk csak akkor volna biztosítva, ha a létrehozók és a helyi vezetés között hosszú távú fenntartói megállapodás jönne létre. A szakszerű nyilvántartáshoz és az állagmegővéshez pedig kikérnék a helyi múzeum véleményét és azt meg is tartanák. A megyei múzeumi szervezet részéről a segítőszándék megvan, a dolgot nem ezen múlik.

Dr. Vándor László